

Nut heeft geen zin

Jaap van der Stel*

Column

Laatst hoorde ik op een feestje de postmoderne tegeltjeswijsheid: 'Nut heeft geen zin.' Onzin natuurlijk, maar wel leuk om over na te denken. De gedachte dat iets nuttig moet zijn is zo alomtegenwoordig, dat er juist daarom goede redenen zijn er vraagtekens bij te plaatsen. Tegeltjeswijsheid staat niet echt in hoog aanzien. Wijsheid dwingt nog steeds respect af, maar wordt nauwelijks gezien als iets dat binnen het bereik van 'gewone' mensen ligt. Voor hogescholen of universiteiten is het bevorderen van wijsheid geen oogmerk meer. Toch is het niet zo moeilijk om te verduidelijken wat wijsheid is en hoe je het kunt meten. In *The wisdom paradox* (2006) legt Elkhonon Goldberg helder uit hoe het komt dat veel oudere mensen in cognitief opzicht zeer goed kunnen functioneren en geweldige prestaties kunnen leveren, ondanks dat op scans bij hen allerlei microscopisch kleine anatomische afwijkingen worden vastgesteld, die mogelijk aanwijzingen zijn dat dementie (Alzheimer) in het verschiet ligt. Dit is de paradox waar hij op wijst. Goldberg stelt dat mensen, door de vorming van zeer stabiele en elkaar overlappende geheugennetwerken in de linker hemisfeer, al op jonge leeftijd leren patronen te herkennen en daar later in het leven steeds meer bedreven in worden. En als gevolg daarvan adequaat te handelen. Behalve objecten in de werkelijkheid kunnen ze ook moeiteloos ingewikkelde grammaticale constructies herkennen of maken, zelfs wanneer op later leeftijd de woordenschat is afgenomen. Patronen kunnen verder betrekking hebben op abstracte concepten of ingewikkelde beslissingen. Ervaren psychiaters kunnen vaak al 'op het eerste gezicht' een diagnose opperen; patroonherkenning is de basis voor de intuïtie.

De auteur ziet deze met de jaren toenemende competentie als een belangrijk facet van wijsheid. Ik zeg 'een facet' want het kan ook voor 'nutteloze' of moreel onaanvaardbare zaken worden ingezet; het is te

* Dr. J.C. van der Stel is lector GGZ bij de Hogeschool Leiden en senior onderzoeker bij VUmc/GGZ inGeest te Hoofddorp. E-mail: jaapvanderstel@gmail.com.

hopen dat met het ouder worden ook de ethische competentie toeneemt. Het brein is op de een of andere manier in staat om vaste patronen uit de chaotische werkelijkheid te destilleren, maar doet dat wel heel selectief: niet alles wordt tot het domein van vaste - in de werkelijkheid te herkennen - patronen toegelaten. Sommige patronen slijten al heel vroeg in, andere pas aan het einde van ons leven. Dat is maar goed ook. Niet om de belangen van de ouder wordende mens te behartigen, maar als alle patronen die we ervaren in het brein worden 'gekerfd', zouden we ons brein met veel ballast opzadelen. Het is handig als deze eerst door jarenlange tests zijn 'bewezen'.

Goldberg legt verder uit wat de functionele én anatomische verschillen zijn van de linker en de rechter hersenhelft en hoe de functionele verschillen - in termen van dominantie - veranderen in de loop van het leven. Op jonge leeftijd domineert de rechter hersenhelft, en deze blijft een zeer belangrijke rol spelen bij het verwerven en verwerven van nieuwe kennis. De linker hersenhelft is van belang bij de executieve functies, wat ook verklaart waarom de meeste mensen rechtshandig zijn. De linker hemisfeer stuurt immers de rechterhand aan als gevolg van de kruising van de zenuwbanen in de *medulla oblongata*, onderaan de hersenstam. De taalfuncties zijn ook vooral links gesitueerd.

Interessant is dat de cerebrale links-rechts functiedeling verband houdt met de verwerking van positieve en negatieve emoties. Links is vooral betrokken bij positieve emoties, rechts bij negatieve. Het laatste is op het eerste gezicht opmerkelijk: als de rechterhelft betrokken is bij leren, dan staan die negatieve emoties toch nogal 'in de weg'? Het omgekeerde is het geval. Natuurlijk, als negatieve emoties iemand overspoelen, zal dat tot weinig leeractiviteit of exploratie van onbekende aspecten van de werkelijkheid leiden. Maar een beetje onvrede, vrees, bezorgdheid, frustraties als gevolg van gebrek aan voedsel en onderdak, of gebrek aan kennis en vaardigheden om de wereld beter te maken, zijn waarschijnlijk noodzakelijk om te willen leren en dus later nog eens een wijze man of vrouw te worden.

Heeft dit allemaal nog iets met verslaving en verslavingszorg te maken? Jazeker. Het ligt voor de hand dat wijze hulpverleners patronen kunnen onderkennen en daarnaar handelen. Hun linkerhersen-helft helpt hen daarbij. Wat verslaving betreft, zien we de keerzijde van hetzelfde systeem. Geroutineerde gebruikers kunnen, voor zover dit hun gewoonte ten goede komt, net als ervaren hulpverleners als de beste patronen herkennen en daarnaar handelen. Hun dopaminesysteem draagt hiertoe bij.

Dopamine is gerelateerd aan positieve emoties én aan het vormen van cognitieve routines; twee functies die, zoals gezegd, dominant zijn in

de linkerhersen helft. Niet toevallig is in de hersenen de dopamine-spiegel aan de linkerkant hoger. Verslaafden activeren dit systeem bovendien door het gebruik van alcohol, drugs of tabak. Een handig systeem als het om nuttige zaken gaat, maar voor verslaafden is het een ramp. Hetzelfde systeem dat ervaren hulpverleners enorm helpt bij het nemen van verstandige beslissingen bij ingewikkelde problemen, draagt er bij verslaafden immers toe bij dat ze steeds bedrevener worden in het in stand houden van hun verslaving. Dan is nut inderdaad vrij zinloos.

Literatuur

Goldberg, E. (2006). *The wisdom paradox: How your mind can grow stronger as your brain grows older*. New York: Gotham Books.